

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska

číslo 1 / 2012 / ročník XXII

STÁLÁ EXPOZICE

Historie Mariánské Týnice a mariánský kult

- nejnovější archeologické nálezy
- Santiniho stavba barokního objektu
- osudy po zrušení kláštera
- obnova a rekonstrukce na přelomu 20. a 21. století
- mariánské poutní místo (sochy, obrazy)

Raně středověké obydlí a archeologické nálezy severního Plzeňska

Kultura a vzdělanost severního Plzeňska:

- veduty a vyobrazení sídel
- kaple jako liturgický prostor
- školní třída
- galerie světců
- oratoř a liturgické předměty
- umělecké vybavení prostředí společenských elit 19. století

Národopis severního Plzeňska:

- lidové zvyky
- náves s kaplí a včelařství
- selská jizba a komora
- stodola
- kovárna
- slévárna litiny

Města, spolky a řemesla severního Plzeňska:

- řemeslnické dílny a obchody
- kuchyně 30.–40. let 20. století
- hostinec

Kostel Zvěstování Panny Marie:

- rekonstruovaná památka vrcholného baroka, obnovená kupole a interiér s freskovou výzdobou

VÝSTAVY

PETR BRANDL - restaurované obrazy - Zavraždění sv. Václava, Smrt sv. Isidora, Stětí sv. Barbory (kostel Zvěstování P. Marie - časově neomezeno)

ČESKÁ ZÁKOUTÍ V KRESBĚ KARLA LIEBSCHERA

- výstava ze sbírek České spořitelny, ZČM Plzeň a MaG M. Týnice
13. 3.–29. 4. 2012

PRÁDLO NAŠICH BABIČEK

- výstava z muzejních sbírek
2. 5.–10. 6. 2012

EMILA MEDKOVÁ - fotografie

12. 6.–22. 7. 2012

KONCERTY

56. sezóna 2011–2012
Kruhu přátel hudby při ZUŠ
Kralovice

18. duben 2012 v 19,30 hodin
PLZEŇSKÉ DECHOVÉ
KVINTETO a Štěpán Kos, klavír

16. květen 2012 v 19,30 hodin
HLASOPLET
mužský vokální sextet

ADRESA

Muzeum a galerie severního Plzeňska, Mariánská Týnice čp. 1
331 41 pošta Kralovice
Telefon a fax: 373 396 410
373 397 393

E-mail: info@marianskatynice.cz
www.marianskatynice.cz

VÁŽENÍ ČTENÁŘI

posledním březnovým dnem, sobotou 31. března, a jarní oživlou prohlídkou na velikonoční téma, začala návštěvnická sezona. Až do podzimu bude opět otevřeno od úterý do neděle.

Před Mariánskou Týnicí je již dva týdny vyvěšen billboard, zvoucí k prohlídce výstavy Karla Liebschera (1851–1906). Na jeho pečlivých, a řemeslně dobře vyvedených kresbách, které jsou z větší části součástí sbírky České spořitelny v Praze, lze spatřit krajinné celky i malebná zátíší Čech tak, jak je tento osobitý umělec, školený na vídeňské malířské akademii, zachytil na svých cestách. Centrum obce Čistá, Vsesulov, Petrovice, hrad Křivoklát, Rakovnicko, také průmyslová krajina v okolí Břas, malebný Zvíkovec u Berounky, hrad Buben i Krašov, podobně jako Karlovarsko, Domažlicko, jižní Plzeňsko, Rožmitálsko, okolí Prahy, Mladé Boleslavi, Mnichova Hradiště nebo Turnova evokují náladu minulých dob a zároveň umožňují srovnání s realitou dneška.

Během zimy se v Mariánské Týnici konaly koncerty 56. ročníku vážné

hudby, které připravuje Základní umělecká škola v Kralovicích. Koncerty se uskuteční ještě v dubnu a květnu tohoto roku.

Dva snímky na následující straně připomínají slavnostní akt rekonstrukce hroby rodu Gryspektů pod kostelem sv. Petra a Pavla v Kralovicích, během něhož mohli přítomní s pietou nahlédnout i do podzemí tohoto goticko-renesančního chrámu.

Znovu připomínáme i webové stránky muzea: www.marianskatynice.cz, na kterých přinášíme aktuální informace o dění, výstavách, koncertech, doprovodných akcích, nově vydaných, i stále dostupných publikacích.

Svoji důležitost má letos stavební dokončení výstavby kaple Obětování Páně, navazující na kostel Zvěstování Panny Marie v Mariánské Týnici.

Důležitý je ovšem také zájem Vás, čtenářů, o dění na severním Plzeňsku. Budeme k němu i v letošním roce přispívat na stránkách nového ročníku Vlastivědného sborníku a rádi také přivítáme. Vaše podněty, nápady, připomínky.

Vaše redakce

OTEVÍRACÍ HODINY V KNIHOVNĚ

Naším čtenářům a badatelům připomínáme, že v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici je pro nejširší veřejnost přístupná knihovna s fondem 10.000 kusů knih, z nichž většina je určena k zapůjčení domů, zbytek k prezenčnímu studiu v muzeu. Třetina svazků je regionál-

ního charakteru. Knihovna je otevřena v pondělí a středu od 8 do 15 hodin. Pokud chcete mít jistotu, můžete se předem telefonicky objednat na číslech 373 396 410 nebo 373 397 991. K dispozici je také veřejně přístupný internet.

ZAJÍMAVOSTI OBRAZEM

1, 2) V Kralovickém kostele sv. Petra a Pavla se 3. března 2012 konalo setkání u příležitosti rekonstrukce hrobky rodu Gryspeků.

3,4) Výstavou kreseb Karla Liebschera ze sbírek České spořitelny v Praze, sbírek Západočeského muzea v Plzni a Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, začala 13. března 2012 výstavní sezona.

5,6) Jarní oživlá prohlídka na velikonoční téma, spojená s přednáškou Ireny Bukačové o stavbě kaple Obětování Páně, přivítala poslední březnový den řadu stálých i nových zájemců o dění v muzeu.

■ Radovan Lovčí

V minulém kalendářním roce spatřilo světlo světa druhé vydání básnické sbírky s názvem "Modrásek". Knížečka s obálkou v tónině blankytné modři vyšla pod hlavičkou příbramského nakladatelství EdiceX.

Její autorem je Vojtěch Fajfr, jehož životní osudy jsou úzce spojeny se severním Plzeňskem. Narodil se 8. 1. 1969 v Plzni, dětství prožil ve Zruči u Plzně a v Plasích později vystudoval místní gymnázium. Ačkoli jej práce a životní osudy zavály nakonec do jeho rodné Plzně, kde nyní žije a pracuje, k našemu mikroregionu se podnes hrdě hlásí. Zvláště k Plasům, v nichž prožil svá studijní léta a s láskou na ně vzpomíná.

Tematická škála uveřejněných básní je různorodá. Některé jsou věnovány jeho dceři Klárce, jiné mají milostnou povahu a v jiných se objevují jemné spirituální a mystické postřehy. Jisté i dlouholeté přátelství autora s manželi Eduardem a Mílou Tomášovými, známými českými jógovými učiteli a pisateli řady čtenářsky úspěšných knih, i vlastní hluboký zájem o duchovní život zanechaly svou stopu také ve Vojtěchově poetické tvorbě.

Klárka a já

Planula Hvězda
Párala noční tmou
Sršely jiskry
Řezaly oblohu
A nad tím vším

Básník Vojtěch Fajfr.

Bezdná modř
Hlubina Zapomnění

Plakala Hvězda
Padala noční tmou
Svítily jiskry
Zkropenou oblohou

A pod tím vším
Horká letní noc
Světlušky
Klárka a já

Básnické sbírky v naší komercializované době nepatří mezi knižní tituly s vysokým nákladem a publicitou. Výše jejich nákladu bývá obvyčejně trojmístná a jen velmi výjimečně dosahuje vyššího počtu výtisků.

Je zvykem, že mnozí autoři si sbírku musejí vydat sami z vlastních pro-

středků nebo na ni nakladateli alespoň podstatnou měrou přispět. Rovněž z těchto uvedených důvodů Vojtěchovu knihu neobjevíme v každém českém knihkupectví. Přesto ji lze nalézt u některých specializovaných knihkupců, nevýjimaje ty plzeňské. Vážní zájemci si ji mohou objednat také přímo u autora.

Z nahořklého dřeva

Z nahořklého dřeva
Vyřezu srdce
Z tvrdého kříž
Jestli je v Tobě láska
Tak dřevo nepopraská

Býval jsem kdysi řezbář
Teď básník bez dláta
Stejně mě ale pálí
Ta láska proklatá
Jsem kacír

A víno piju rád
Kolem svého domu
Zasadím vinohrad
Jestli je v Slunci láska
Tak hrozny budou zrát

Jestli je také v Tobě
Pak budu milovat

Střípky něhy

Kdo střípek Světla
v duši nosí
Ten nezapláče, nezaprosí

O větší něhu než je dlaň

V hlubokých očích
plachých jak laň

Se svolením autora otiskujeme
v textu ukázkou dvou básní.

IKONOGRAFIE KAPLE OBĚTOVÁNÍ PÁNĚ

■ Irena Bukačová

Začátek výstavby nového ambitu v Mariánské Týnici přináší s sebou kromě stavebních prací také otázku pro barokní sakrální stavby typickou, a to zasvěcení budoucích kaplí. Celý architektonický komplex měl původně jednotný ikonografický program - byl věnován radostem Panny Marie, jichž je sedm. Hlavním námětem stavby bylo Zvěstování Panně Marii, jemuž je zasvěcena největší stavba areálu, kostel. Oba ambity svojí výzdobou na tuto zvěst navazují a jí se podřizují. K dalším mariánským radostem patří Zasnoubení Panny Marie, Navštívení Panny Marie,

Narození Krista, Klanění tří králů, jimž bylo vyhrazeno místo v západním ambitu na freskách Františka Julia Luxe na stropech kaplí. Ve východním ambitu bylo nepochybně zamýšleno pokračování mariánských radostí: Obětování Krista v chrámu (též ozn. jako Setkání se sv. Simeonem), Nalezení Krista v chrámu a Korunování Panny Marie. Volně se k tématu pojilo i Nanebevzetí, aby bylo doplněno další vyobrazení mariánských symbolických výjevů do počtu osmi kaplí obou ambitů.

Mariánská liturgie, která je spojena

Klenutí kaple 27. 10. 2011.

s Mariánskou Týnicí, obsahuje mnoho tajemství. V růženci, jímž se Maria jako královna nebes oslavuje, jsou obrazy z Mariina života, které nacházíme na freskách v západním ambitu a které nepochybně měly zdobit i ambit východní. V době pokládání základního kamene k novému kostelu byl nepochybně celý projekt i myšlenkově propracovaný, včetně ikonografie celého poutního areálu. Západní ambit u kostela Zvěstování je zaměřen na radostné události spojené s narozením Páně. Východní ambit byl také naplněn podobnou ikonografií, která se vázala k radostem Panny Marie po narození Ježíška.

Tajemství Zvěstování je prvním radostným mariánským zázrakem. Další tajemství jen dotvrzují, že Maria je vyvolenou Matkou Boží a potvrzují "božskost" jejího syna, Ježíše Krista. Jedním z nich, v pořadí čtvrtým, kterému měla být nepochybně zasvěcena kaple východního ambitu, je tzv. Obětování Páně v chrámu. Příběh vypráví o tom, že Panna Maria nesla Ježíška do chrámu, kde v něm poznal spasitele sv. Simeon. (Z růžence: „Čtvrté tajemství hlásá nám, jak synáčka jsi

Kaple (vpravo od kostela) 1. 2. 2012.

nesla v chrám. Simeon s Annou jákali, vždyť spasitele poznali.“). Tento námět má složitou ikonografii, protože se v něm spojuje i několik jiných obsahů. Tzv. Obětování Krista (Uvedení Krista do chrámu (od r. 1969). Očišťování Panny Marie) navazovalo na starý židovský předpis, že vše prvorozené patří Hospodinu a je proto obětováno v chrámu. Marie a Josef tedy položili před velebným Ježíšem na oltář, poklekl a přinesli obětní dary za novorozence - dvě hrdličky a dvě holoubata. Obětování přihlížel Simeon a prorokyně Anna. Položení Krista na oltář bývá interpretováno jako předobraz jeho oběti na kříži. Od konce 8. století bylo součástí obětování i svědectví sv. Simeona, že Ježíš je pravým Synem Božím a tedy světlem národů. Od 9. století došlo ke spojení svátku Obětování v chrámu a Očišťování Panny Marie (Hromnice, německy Lichtmess). Dalším tajemstvím růžence, které by pravděpodobně našlo místo ve východním ambitu bylo nalezení Ježíše v chrámu uprostřed učených kněží. Stejnou ikonografií jako týnecké kaple měly i výklenkové kapličky poutní cesty z Mariánské Týnice do Kralovic.

Vratme se ještě k nedostavěnému ambitu. První kaple východního ambitu ze severní strany kostela byla během stavby již v 18. století zahájena, stejně jako kaple poslední, která přiléhala ke kostelu ze strany jižní. Část architektury však zůstala po staletí v torze, zakonzervované zdivo přežilo veškerou nepohodu a devastaci areálu. V obou kaplích se ukrývají zbytky schodiště, v severní kapli vřetenové schodiště na kruchtu, které bylo obnažené a shora zazděné, v jižní kapli pak v síle zdiva vede schodiště přímé na kazatelnu, umístěnou na nárožním pilíři uvnitř kostela. Evidentně se s dostavbou východního ambitu do poslední chvíle počítalo a zrušení kláštera v roce 1785 práce na dlouho přerušilo. Po dlouhá léta zůstalo nepochybně u provizorního dřevěného vymezení a zastřešení kaplí, jak je patrné z nálezů na dochovaných ostěních. Protože otevřené zdivo kostela v místech, kde byly proponovány kaple, trpí a ohrožuje kompaktnost vnějších stěn kostela, bylo rozhodnuto památkáři, zatím alespoň severní kapli dostavět z důvodu ochrany stavby.

Mariánská Týnice, proboštství s kostelem Zvěstování Panny Marie, patří k předním barokním památkám v západních Čechách (rej. č. 1330). Celý někdejší poutní areál je architektonickým solitérem s dominantní krajínotvornou funkcí a nachází se ve volné krajině, v osadě Mariánský Týnec u Kralovic. V posledních patnácti letech prošel rozsáhlou obnovou, při níž byly podle projektu ing. Jindřicha Rineše a ve spolupráci s prof. Mojmírem Hory-

nou obnoveny věže i kupole kostela, která se zřítla v roce 1920. Tento legitimní, a památkovou veřejností přijímaný proces, pokračuje i v roce 2011 obnovou kaple nedostavěného východního rajskeho dvora (ambitu), která bude dokončena na jaře 2012. Poutní areál, jehož projekt si objednal plaský opat Evžen Tyttl u architekta Jana Blažeje Santiniho, nebyl nikdy v původním rozsahu postaven. Záměrem architekta i stavebníka bylo vybudovat kostel, proboštství a dva symetrické ambity, na západní a východní straně. Ještě za kláštera, který byl za josefínských reforem zrušen (1785), byla zahájena výstavba dvou kaplí, přiléhajících ke kostelu. Zůstalo však jen u části zdiva a dřevěného provizoria, které časem zchátralo. Tím se obnažila dvě vstupní schodiště vedoucí na kazatelnu a kruchtu. Byla časem zazděna a pouze torza zdí naznačovala původní záměr a rozsah stavby.

V Mariánské Týnici sídlí Muzeum a galerie severního Plzeňska, jehož zřizovatelem je Plzeňský kraj, který v roce 2011 poskytl dotaci na obnovu severní kaple východního ambitu. Tento přístup k památce znamená především respekt k autorskému dílu jako celku, protože je známo, že Santini oba ambity navrhl, aby uspokojil požadavky opata, který chtěl z Mariánské Týnice vybudovat slavné poutní místo a jehož obliba v baroku velmi vzrostla. Stavba kaple, která nese zasvěcení Obětování Páně v chrámu, navazující na ikonografický celek sedmi radostí Panny Marie, jehož část je realizována v západním ambitu, byla zahájena v čer-

venci 2011. Je zrcadlovou kopií kaple Obětování Panny Marie, která přiléhá k západnímu křídlu kostela Zvěstování. Její výstavba je mimořádně zajímavá pro použité klasické technologie, které navazují na původní barokní stavbu. Autorem projektu je

generální projektant areálu, ing. Jindřich Rineš. Kaple s velice složitou klenbou je kryta mansardovou střechou. Je prvním krokem k další obnově východního ambitu a navazuje tak na původní koncepci Jana Blažeje Santiniho.

PROČ NEPATŘÍ CHLUMSKÁ HORA MANĚTÍNU?

■ Václav Jirsa (text a fotografie)

Když se v Manětíně řekne „jdu do hory“ nebo „byl jsem v hoře“, určitě tomu každý rozumí - prostě byl v Chlumské hoře, ať byl jen na jejím okraji u kapličky, která stojí v místě bývalého popraviště nad Manětínem nebo na „Černém kameni“, jak se říká jejím západním skalnatým útesům. V letech 2008 až 2010 vycházela příloha manětínského Zpravodaje „Eseje o kráse Chlumské hory“ od manětínského děkana Františka Wonky, které dopsal v lednu 1961. Eseje jsou plné citu a poezie, ale také milého vzpomínání a povídání autora nejen o krásách Chlumské hory v různých dobách. Chlumská hora je dominantou manětínské krajiny, i když její vrchol je nižší, než mají nedaleké kopce Vladař či Kozelka. Chlumská hora je však mezi těmito stolovými horami nejrozsáhlejší.

Málokdo z Manětína asi „v hoře“ nebyl. Jižní svah hory vždy býval krásným terénem pro lyžaře i sánkaře. Začátkem května se chodilo na konvalinky a ovonět krásné petrklíče na Černý kámen. A houbaři? Ti měli také svá místa. Chlumská hora zůstává cílem turistů i víkendových procházek místních obyvatel. Tradici má každoroční silvestrovské putová-

ní z Chlumu. Odměnou všem jsou krásné výhledy do kraje nebo jen načerpání pozitivní energie, kterou naše hora určitě vyzařuje.

Nahlédněme do historie vlastnictví Chlumské hory podle Manětínské kroniky, i dopisu kronikáře Krajskému středisku památkové péče a ochrany přírody v Plzni ze dne 18. února 1980, uloženého v kopii v knihovně muzea v Mariánské Týnici, ale také do „Esejí“ od F. Wonky.

Manětínská krajina patřila ke zboží zeměpanskému. Dokonce se traduje (není to však vůbec doloženo), že v Manětíně bývalo lovecké sídlo vládnoucích Přemyslovců. Ti dosazovali do zdejší krajiny, která už bývala částí pomezních hvozdu, své nejspolehlivější a nejbližší. Tak kníže Vladislav I. (1109–1125) za svého panování daroval svým příbuzným Vratislavovi a Mikuláši osadu Manětín "od hranic Nečtinských až k hranicím plaským s řekou a vesnicemi řečenými Lipí, Kahov (dodnes se západní část města nazývá Kuchov) a tržiště Vesec."

Roku 1169 Vladislav II., král český, po smrti svých bratranců Mikuláše a Vratislava, postoupil Manětínsko rytířskému řádu johanitských rytířů.

Nečtinský Špičák z Chlumské hory.

Kozelka z Černého kamene.

Tento řád pak spojil tržní Vesce s Manětínem a Kahovem do jednoho celku, kterému bylo ponecháno jméno Manětín, do něhož johanité přenesli také trh z Vesce. Vladislav II. jim pak ještě přidal řadu dalších osad a lesů; johanité v Manětíně vystavěli komendu, tvrz obklopenou vodou, nynější dvůr při zámku.

Chlumská hora patřila johanitům. Důkazem toho je mimo jiné i to, že 20. dubna 1382 na slavném shromáždění johanitských rytířů v Kladsku udělil jejich kníže Semovít, vévoda těšínský a převor provincie české, moravské a rakouské, měšťanům manětínským, postiženým nedávným morem (1380) a bídou, několik výsad, aby z Manětína neodešli jinam, kde by měli živobyті snadnější. K výsadám patřilo, že jim za mírný poplatek přenechal Noviny, tj. nová pole na úbočí Chlumské hory. V zápisu se píše „...agros sub monte Nostro Chlum dicto, qui sylvis exstirparatis de novo facti et exculti sunt, vulgari vocabulo Noviny appellatos ... pole pod horou Naší Chlum zvanou, která po vykácení lesů nově se založila a obdělala, obecným názvem Noviny zvaná ...”

Osadníci platili o sv. Jiří a sv. Havlu po 1 kopě grošů, královské berně 32 grošů z lánu, z krčmy 12 grošů a dymné po 2 groších. Navíc obdrželi osadníci "právo odúmrti a volně kšaftovat s dědinami." Tak Chlumská hora nemálo přispěla k tomu, že Manětín na jejím úpatí nezanikl a dodnes se zachoval.

Roku 1420 zastavil císař Zikmund johanitské panství manětínské panu Bohuslavovi ze Švamberka se sídlem na Krasíkově. Když Bohuslava v roce 1421 zajali táborité, ujal se Manětínska jeho bratr Hynek Krušina ze Švamberka. Páni ze Švamberka byli ale pouze zástavními pány. Právními držiteli nadále zůstávali johanité. Teprve 12. prosince roku 1482 povoluje král Vladislav Jagelonský, aby Jan ze Švamberka, z nejlepších mistrů řádu johanitského mohl prodat odlehlá zboží, která od mnoha let jsou od řádu odtržená a jako nepřiseďitá jich vyplatiti nechce. Dosáhnuv roku 1483 svolení, prodal panství Manětínské Bohuslavovi a jeho synům Hynkovi a Jindřichovi. Za Manětín a 28 obcí pak bylo zapláceno 9 024 kop grošů.

Manětín Chlumskou horu ztratil až

Torzo hájovny (vlevo) a Jezírko (vpravo) na Černém kameni.

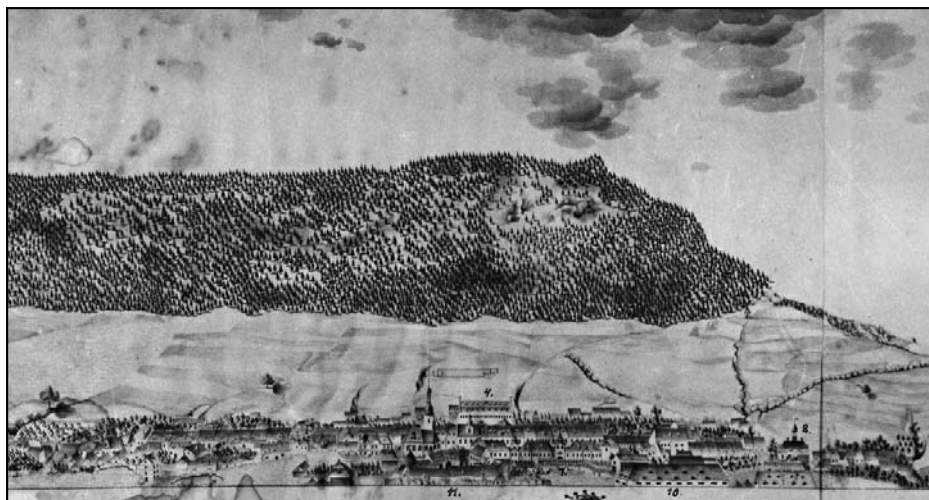
roku 1487. Tehdy ji prodal Bohuslav ze Švamberka, syn zemřelého Hynka Krušiny (+1455), se vším příslušenstvím a plným právem, ale bez obce Chlum, rytířům Jakubovi, Jindřichovi a Janovi bratřím z Vřesovic na Žluticích za 150 kop mečových (míšeňských) grošů.

Lažanští nikdy v dějinách města Chlumskou horu nedrželi. Marně se snažili několikrát dávno před první světovou válkou, Chlumskou horu koupit. Zbořeniště na severní hřebenové části vždy bývala hájovna a hajný měl právo držet dvě kravky, které na tanních paloucích pás. Nebyla to nikdy besídka, altán nebo letohrádek některé hraběnky Lažanských, jak se občas říkávalo. F. Wonka líčí, jak se s místním podivínem Tondou dostal k jednomu jezírku na Černém kameni. To už tehdy sloužilo jako kaliště černé zvěře, ale Tonda tvrdil, že jezírko se schůdky nechala vyzdít vrchnost, aby se tam hrabátka mohla koupat. I když byl Tonda podivín, byl taky místní pamětník. Kdo ví, jak to bylo, jezírko se schůdky ale opravdu existuje, chlumští ho znova „objevili“ a vyčistili v r. 2009.

Po první světové válce, asi v roce 1920, při pozemkové reformě, při-

padla Chlumská hora, dvůr Vísky a jiné, baronovi Menšíkovi ve Štědré. Hora zůstala při Štědré až do roku 1945, do konfiskace šlechtických a německých majetků. Po jižním okraji Chlumské hory, od východní strany až k západnímu úbočí ke "Žlutické cestě", vede stará lesní cesta. Na západní straně cesty byly ještě v roce 1980 vidět mezníky s vytesanými písmeny „M“ a „S“, což značí Manětín a Štědrá. Tato cesta je také katastrální hranicí Manětína, bývala hranicí Protektorátu, ale i okresu a kraje. Celý masiv na sever od této cesty patřil ke Štědré a úzký lesní pruh na jih od cesty patřil obci manětínské, směrem na západ to byly pruhy lesa selského k obci Újezd. Děkan F. Wonka o tom později napsal, že Chlumská hora tvořila hranici města Manětína, panství hrabat Lažanských, farnosti, vikariátu a národnosti a kralovického okresu. Tvořila rozhraní Třetí říše a druhé Československé republiky.

Samotné město Manětín už od počátku, tedy od roku 1487, těžce neslo ztrátu Chlumské hory. Proto hned po skončení první světové války, už v roce 1919, město žádá o změnu katastrálních hranic, pře-

Manětín v roce 1790 (z kroniky města).

katastrovaní, případně o vyvlastnění Chlumské hory. Ačkoliv úřady hodně vycházely Manětínu vstříc, stala se záležitost velmi komplikovanou. Překatastrovaním by se neměnily jen hranice Manětína a obce Chlum na severním úbočí Chlumské hory, ale také hranice okresu a žup. Na společné schůzi zástupců Manětína a Chlumu dávali Chlumští z celkové rozlohy 461 ha k dispozici Manětínu asi 100 ha. Zástupci Manětína navrhovali poměr obrácený. Konečně ve schůzi ministerské rady dne 23. prosince 1924 bylo povoleno zakatastrovat Manětínu 280 ha z celkové rozlohy Chlumské hory. Hned byly zahájeny práce s úpravou hranic. Obec Chlum a okres Žlutice však podaly okamžitě odvolání. Spor se dál táhl a byl řešen až u nejvyššího správního soudu. V odvolání se uvádělo, že celá záležitost byla nezákonná, protože v obci Chlumu nebyla po osm dní veřejně vyvěšena za účelem podání případných námitek chlumských

občanů..... Nejvyšší správní soud důvody v odvolání uznal a rozhodnutí vlády zrušil. Prohraná akce o zakatastrování Chlumské hory k Manětínu vzalo obecní zastupitelstvo Manětína dne 9. června 1926 pouze na vědomí. Více se již nedalo dělat. Zrušením rozhodnutí vlády nejvyšším správním soudem v Praze, bylo zmařeno mnoho úsilí a práce jednotlivců, korporací i města Manětína, včetně značných nákladů. Celá záležitost s překatastrovaním hranic měla ještě jiné pozadí. Nejednalo se pouze o hodnotu lesa a romantických skalních útesů, ale hlavní důvod odporu německé obce Chlumu a Žlutického okresu, z větší části také německého, byla právě otázka národnostních hranic. Manětín se snažil získat Chlumskou horu opět po roce 1945. Zase to byla marná snaha. Jako důvod bylo uváděno, že lesy jsou zestátněny a proto nerozhoduje, komu katastrálně náleží, a národnostní otázka tu již nehraje žádnou roli.

Chlumskou horu, o kterou bylo v historii tolik sporů, po druhé světové válce převzal do majetku stát. Od roku 1947 je část území Chlumské hory chráněna jako Přírodní rezervace

Chlum. Raritou je jeřáb manětínský (*Sorbus rhodantha*), endemit Chlumské hory.

Prameny:

V. Kočka - Dějiny politického okresu kralovického - soudní okres Manětínský (vydání 2010).

Kronika města Manětína.

J. Nacházel - Poslušnost držitelů Chlumské hory (upraveno, zkráceno).

F. Wonka - Eseje o kráse Chlumské hory.

OBYVATELÉ ZÁMKU BĚLÁ A NEUSTADTELU ČESKÉHO V 17. STOLETÍ I. díl

(na pokračování)

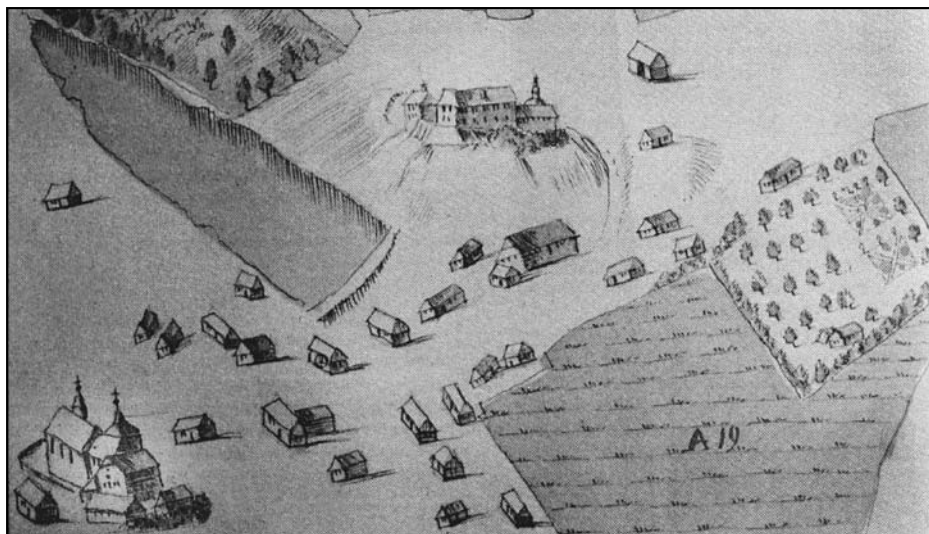
■ Petr Rožmberský

Na počátku 14. století založili Hroznatovci na výrazné výšině nad vsí Bělou hrad, který převzal jméno po vesnici, a ta zase po potoku Bělé, při němž se rozkládala. Těsně před husitskými válkami od nich koupili hrad a panství Bělou Švamberkové, na jejich konci od Švamberků Gutšteinové, na počátku 16. století kupují Bělou Kolovratové a vzápětí pání z Roupova - hrad Bělá (nazývaný již zámkem), poplužní dvůr, celá ves Bělá a další příslušenství jim byly zapsány roku 1512 do desek zemských a po jejich shoření do obnovených knih roku 1543. Roku 1556 koupil bělské panství Šebestián Markvart z Hrádku.

Jihozápadně odtud ve vyšší poloze existovala ves Slavíkovice, která zanikla v husitských či poděbradských válkách. V jejích místech založil majitel bělského statku Kryštof Markvart z Hrádku a jeho syn Diviš

někdy v letech 1590 - 1600 novou ves, nazvanou Horní Bělá. Byla nazývána také Vrchní Bělá, nebo německy Ober-Biela.

Ves Bělou pod hradem však nenacházíme v seznamu majetku, zkonfiskovaného Diviši Markvartovi z Hrádku a na Bělé po porážce na Bílé hoře roku 1622. Je zde uveden mimo jiné dvůr na Zámku (tj. zámek Bělá), městečka Všeruby a Touškov a množství vsí, mezi nimiž je jmenována pouze Bělá Hořejší. Konfiskát koupil Vilém Vřesovec z Vřesovic a z Doubravské Hory, nejvyšší mincmistr a prezident české komory. Zdá se, že došlo při vzniku edice o konfiskacích k chybě a omylem nebyla ves Bělá ve výčtu konfiskovaného majetku uvedena, neboť nepředpokládáme, že by na počátku třicetileté války byla farní ves zničena natolik, že by se alespoň jako pustá ve výčtu neocitla.

Vyobrazení Bělé z roku 1755.

„Vilém, Svaté říše Římské hrabě z Vřesovic a z Doubravské Hory, pán na Bělé, Nekmíři, Podmoklech, Chotusicích, Velkých Žernosekách, Libochovanech, Chlumíně a Vršovicích, Jeho císařské Milosti rada a komorník" se pokoušel prosadit povýšení Bělé na městečko s německým názvem Neustadt (Nové Městečko), ale třicetiletá válka jeho pokusy zmařila. Bělské panství totiž bylo velice poničeno. Například roku 1644 zde císařští vojáci vypálili 18 vesnic, ovčínů a mlýnů, vypustili rybníky a snědli ryby, dobytek a obilí. Obyvatelstvo se rozprchlo. Blíže údaje ani data o pokusu povýšit ves Bělou na městečko nejsou známy. Ačkoli se někdy uvádí, že Bělá byla po celý středověk spíše městečkem než obyčejnou vsí, neboť tu byla fara, mlýny, krémy a řada řemesel, nemáme o tom (až na faru) z předbělohorské doby žádné doklady.

Víme, že cca od poloviny 17. století se Dolní Bělá nazývala Neustadt, roku 1838 se objevuje název Neustadt nebo Dolní Bělá (německy Unter-Biela), roku 1854 zněl úřední název Neustadt český a roku 1916 Dolní Bělá, německy Böhmisch Neustadt, auch Unterbela. Označení "český" se ve jméně objevuje proto, aby nedocházelo k záměně vsi s českým obyvatelstvem za Neustadt u Nečtin s německým obyvatelstvem (dnes Nové Městečko).

Použité prameny

K poznání obyvatel zámku a vsi Bělé (Neustadtu) v 17. století bylo použito několik různých pramenů. Pro první třetinu 17. století jsou důležité záznamy z městských knih městečka Touškova (dnes Město Touškov), které bylo tehdy součástí bělského panství. Užity byly autorovy výpisky z těchto knih.

Další informace o obyvatelích Neustadtlu ze 17. století poskytuje nejstarší bělská matrika, v níž se dochovaly zápisy o narozených z let 1641–1683, oddaných z let 1646–1650 a zemřelých z let 1646–1649. Je vedena z části česky, z části latinsky a je bez paginace. Další matriční kniha se dochovala sice ve všech kategoriích, ale až od roku 1724. Nedůsledné vedení (popřípadě nedochování) bělských matričních zápisů v průběhu 17. věku bylo zřejmě způsobeno nedostatkem katolických kněží po třicetileté válce, jejich častým střídáním a správou několika farností na jednu (Bělá, Loza, Krašovice, Všeruby, Ledce). Dolní Bělá je zde uváděna v latinské části ve tvaru např. „Neysstad“, v české části většinou jako „Neusstadt pod zámek Bělou“, nebo jen jako „Neusstadt“ (tedy Nové Město), zásadně však, na rozdíl

od ostatních lokalit, není označována jako ves. V tomto příspěvku je užíván bývalý úřední název - Neustadtel.

Sedmnácté století je obdobím, kdy ještě nejsou pevně zakotvena příjmení; ta byla jako dědičná nařízena až za císařovny Marie Terezie. Proto hovoříme o příjímích, která mohla, ale nemusela přecházet z otce na syna, popřípadě se v průběhu života jedince mohla měnit. Často jsou v matrice také uváděny osoby jen křestním jménem. Neexistoval jednotný pravopis a hlavně příjímí byla zaznamenávána tak, jak je zapisovatel slyšel, často s chybami. Mohlo tedy vzniknout několik variant jednoho příjímí (varianty odděleny lomítkem). Také čitelnost matriky není dobrá (nejisté čtení naznačeno otázníkem) a zapisovatelé hlavně v mladším období až na výjimky již neuváděli povolání či postavení osob

Bělá na dobové vedutě z roku 1809.

zachycených matrikou. S těmito obtížemi bylo nutné se v tomto příspěvku vyrovnat.

Další problém přináší zcela náhodné psaní velkých a malých písmen. Tím pádem je špatně odlišitelné, jednalo-li v některých případech o příjímí nebo o povolání. Je však možné, že povolání se stalo později příjímím/příjmením nebo že povolání nějak příjímí ovlivnilo. Dostí strohé údaje nejstarší bělské matriky se někdy podařilo doplnit informacemi z jiných matrik.

Důležitým pramenem, zachycujícím však pouze poddané vlastnické usedlosti, je berní rula (edice). V roce 1655 proběhlo na bělském panství komisionální sepsání poddaných a jejich majetku za účelem zdanění k tzv. berní rule. Panství v té době držel již Vilémův syn, Jan Vikart hrabě Vřesovec. Po jeho úmrtí roku 1659 bylo panství odhadnuto. Z publikovaného odhadu se opět dozvídáme podrobnosti o obyvatelích Neustadtlu - Dolní Bělé. Jednotlivosti byly přejaty také z regionální literatury.

Vrchnost

Hrabě Vilém Vřesovec zemřel roku 1640 a po něm na Bělé vládla vdova Anna Ludmila, rozená hraběnka ze Salmu. V roce 1644 byl Vilémův syn a dědic, hrabě Jan Vikart Vřesovec již plnoletý, a oženil se s Marií Františkou, rozenou hraběnkou z Vrbna. Roku 1659 Jan Vikart zemřel bez potomků a bělské panství zdědil jeho příbuzný Jan Vilém Kyšperský z Vřesovic. Ten měl s manželkou Kateřinou rozenou Krakovskou tři syny. Zemřel roku 1678 a po nabytí plno-

losti se ujal panství syn František Albrecht Kyšperský z Vřesovic. Majitelé panství se moc na Bělé nezdržovali; byli buď zaneprázdnění svými funkcemi v Praze, nebo sloužili v armádě. Přebývaly zde však někdy jejich manželky s dětmi, ale vrchnost měla k dispozici i jiná sídla.

Odráží se to i v matrice, kde se s příslušníky rodin majitelů panství setkáváme jen velmi zřídka. Roku 1642 byla kmotrou písaři Vítu Královi vysoce urozená paní hraběnka Vřesovcová rozená ze Salmu, paní na Bělé. Roku 1668 se na zámku Bělé narodila urozenému a statečnému rytíři Janu Vilémovi Kyšperskému z Vřesovic (matka neuvedena) dcera, pokřtěná jmény Kateřina Helena Barbora. Roku 1669 se na bělském zámku narodil František, syn vysoce urozeného pána, pana Jana Viléma Kyšperského z Vřesovic a vysoce urozené paní, paní Kateřiny z Vřesovic (v matrice je poznámka, že farář ani kantor od křtu a zápisu nic nedostali; křtil plaský opat Benedikt Englken), a roku 1683 byli za kmotry potomku svého hejtmana Čeče vysoce urozený pán, pan Franc Albrecht Kyšperský Vřesovec a urozená panna, panna Kateřina, slečna Vřesovcová.

Panství řídili zkušení hospodářští úředníci, o pohodlí vrchnosti se starali osobní sloužící a společnost dělali vrchnosti dvořané. Tyto osoby většinou bydlely na zámku nebo mohly bydlet ve zvláštní správní budově a tvořily tzv. „dvůr“.

Úřednictvo

Bělská vrchnost se tedy v uvede-

ných zdrojích objevuje jen sporadicky. Daleko častěji slyšíme o vrchnostenských úřednících. Panství spravovali prý regenti, zcela jistě hejtmáné, purkrabí, důchodní, obroční a další písaři. O regentech se studované prameny nezmiňují, i když v roce 1651, kdy Jan Vikart Vřesovec dlel ve Varšavě, hájil jeho zájmy proti věřitelům jeho "regent" Jindřich Miller z Brunnen. Regent mohl mít na starosti všechny statky a panství Vřesovců, ale na zámku Bělé rozhodoval hejtman.

Hejtman byl zdejší nejvyšším úředníkem, speciálně měl na starosti ochranu zámku. V pořadí druhým úředníkem byl purkrabí, odpovídající především za hospodářství. Následovali důchodní, odpovídající za peněžní účty, obroční, mající zodpovědnost za evidenci obilí a běžní "listovní" písaři, kancelářské síly. Mezi úředníky je patrně třeba zařadit i fišmistry, kteří měli na starosti rybníční hospodářství, a štolmistry, spravující dopravní prostředky vrchnosti.

Už v roce 1600 kupuje dům v městečku Touškově bělský písař Kryštof „Khuncz" (tj. Kunc) s manželkou Kateřinou; splátky za dům doplatil v roce 1613. V téže roce byl jedním z vykonavatelů závěti po zemřelém touškovském knězi také pan Augustýn Bržínský z Poksdorfu, „úředník" panství bělského. Roku 1617 urozený pan Augustin Bržínský z Poksdorfu, hejtman bělského panství, jménem urozeného a statečného rytíře pana Diviše Markvarta z Hrádku na Bělé, Nekmíří a Podmoklech, císařského rady, žádá, aby bylo do touškovských městských

knih zapsáno, že pan Diviš prodal svůj dům v Touškově své manželce, urozené paní Anně Markvartové, rozené z Řičan. Roku 1621 kupuje dům v Touškově bělský listovní písař Jan Postřekovský; prodal jej roku 1624 již jako slovatný Jan Postřekovský, písař důchodní panství bělského; důchodní Jan Postřekovský kvituje splátky až do roku 1635.

Se změnou vrchnosti dochází roku 1623 také k výměně hejtmána. Je sice ještě zaznamenán pan bělský hejtman Augustýn, avšak potom se ještě téhož roku objevuje jako bělský hejtman pan Kašpar Tomíček. Ovšem už v roce 1625 je zaznamenán jako hejtman bělského panství pan Vilém Džbánovský(?) a v roce 1635 urozený pan Jan Alexius Brandlínský. Z roku 1641 je znám opět jiný bělský hejtman - rytíř Jindřich Markvart Varlejcha z Bubna.

Roku 1641 se stali rodiči pan Jan(?) Ethias(?) obroční písař zámku bělského a jeho manželka Alžběta. V roce 1645 byla kmotrou "Magdaléna purkrabího", aniž bychom znali jeho jméno a vztah mezi Magdalénou a purkrabím. Roku 1647 je kmotrou paní Kateřina Juliána, manželka pana hejtmána a kmotrem pan Arnošt, syn pana hejtmána zámku Bělé. Pan Jan Albrecht Tomíček byl bělským důchodním písařem roku 1649. V roce 1655 byla za kmotru paní Kateřina, hejtmanka z Lozy. Jméno hejtmána matrika neuvedla a zřejmě již bývalá hejtmanka později žila v sousední Loze. O těchto osobách toho mnoho nevíme, zato o dalších bělských úřednících je informací k dispozici více.

S rodinou pana Víta/Fajta Krále, bělského písaře a jeho manželky Anny, žijící nejprve v Horní Bělé, kde se jim rodí děti, se setkáváme již od roku 1641 (zpočátku je označen jako „guestor“ zámku bělského). V roce 1647 je nazván obročním písařem. Roku 1648 je pan Vít Král „Touškovský“ purkrabím bělského panství „v Neustadtu pod zámek Bělou“ a roku 1649 se mu v Neustadtlu narodil další potomek; přestěhoval se tedy z Horní Bělé do Neustadtlu. Vlastnil také dům v městečku Touškově, který roku 1650 prodal. Je při tom označen jako slovtný a poctivý pan „Vítl“ Král, „nařízený“ purkrabí bělského panství. Usedlost v Horní Bělé si ale ponechal; roku 1655 tam vlastnil nejvíce pozemků - 50 strychů rolí. Rodina purkrabího Krále byla často žádána za kmotry a v Neustadtlu se Královým narodil roku 1656 poslední potomek. Písař Vít Král kmotruje ještě roku 1664, jeho manželka Anna roku 1665. V roce 1665 se tamtéž narodil nelegitimní potomek mladého Pavla Spálenky a Anny, „nepodařilé“ dcery bělského písaře Víta Krále (od roku 1672 je v Neustadtlu připomínán Karel Král, snad jejich potomek, ovšem bez uvedení funkce či postavení). Zřejmě je možné dát mezi písaře, obročního a purkrabího v osobě Víta Krále rovnítko; patrně zastával více funkcí najednou.

Důchodním písařem na zámku Bělé byl v letech 1645–1647 pan Mates Českobrodský a v uvedeném období byla častěji za kmotru jeho manželka Estera Kateřina. Roku 1646 zemřela jejich dcera Alžběta

a byla pohřbena v kostele sv. Kříže v Neustadtlu. V letech 1648 - 1650 je bělským důchodním písařem patrně příbuzný, pan Albrecht Českobrodský. Roku 1649 byl věřitelem Touškovských důchodní písař zámku Bělé, pan Albrecht Lomnický(?), který je nejspíše totožný s důchodním Albrechtem Českobrodským.

Mates Pobrle Českobrodský totiž povýšil a stal se hejtmanem. Roku 1653 se urozenému panu Matesu Pobrlemu Českobrodskému, hejtmanu panství bělského, a jeho manželce paní Esterě na bělském zámku narodil syn Karel, roku 1656 Pavel Maximilián; hejtman Pobrle a jeho manželka pak kmotrují do roku 1659. Roku 1660 je kmotrem Mates Pobrle Českobrodský, není však označen funkcí. Paní Estera Pobrlová je roku 1665 označována jako „hejtmanka z Lozy“, v roce 1666 měla dokonce v Loze poddaného. Pobrle se totiž ujal spáleného mlýna ve vsi Loze, opravil jej, zaplatil na něm váznoucí dluhy a mlýn byl osvobozen od feudální renty. Zdá se, že paní Estera ovdověla.

Kdo následoval v hejtmanské funkci po Matesu Pobrlovi Českobrodském nevíme. Matrika zaznamenala pouze k roku 1671 jméno kmotry „Saloména hejtmanka“. Podobně je již zmíněn jen jeden bělský purkrabí, a to roku 1683 Jan Trossa.

Další a poslední zprávu o bělském hejtmanovi přináší bělská matrika až v roce 1683, kdy jím byl „urozený“ pan Jan Čeč, který měl toho roku s manželkou Barborou syna Františka Karla Adalberta. Jen náhodou byly zjištěny další zprávy o tomto hejtma-

Bělá v roce 1844.

novi v jiných matrikách: v roce 1681 a také roku 1683 byl za kmotra dětem řezníka ve Starém Plzenci pan Jan Čech, hejtman z Bělé. K roku 1694 je kmotrem v Plané urozený pan „Johannes“ Češ(?), hejtman panství bělského a měšťan královského města Žatce. Zdá se, že Jan/Johannes Čeč /Čech/Češ jsou jednou a tou samou osobou, pocházející z rodiny neustadtelských řezníků Čečů (viz dále), a že si ve funkci "nadělal" peníze a koupil dům v královském městě Žatci. Nemovitosti kupovali i ostatní bělstí úředníci; purkrabí a hejtmané si na to patrně neušetřili ze služného a získávali peníze i z úplatků od závislých osob a podváděním vrchnosti - hospodařením do vlastní kapsy.

Co se týče bělských fišmistřů, známe především Kateřinu fišmistrovu z Neustadtelu, připomínanou od roku 1644 často ve funkci kmotry. Až roku 1649 je uvedena jako Kateřina, manželka Jana fišmistra, toho roku kmotruje ještě jednou, a více o fišmistrech na bělském panství neslyšíme, i když jsou v odhadu panství z roku 1659 zmíněny sádky. Jen jednou zaznamenala matrika jako kmotra bělského štolmistra (z německého der Staalmeister - podko-

ní). Byl jím urozený pan Šimon, štolmistr zámku Bělé, aniž bychom znali jeho příjímí, popřípadě predikát.

Služebnictvo

Veškeré služebnictvo na zámku měl na starosti hofmistr, "mistr dvora". Na zámku Bělé zastávala tuto funkci žena. Roku 1649 byla hofmistryní zámku bělského paní Markéta Katšanka(?), ovšem ještě téhož roku a v roce následujícím je zde hofmistryní Anna. Potom matrika zachytila až roku 1656 paní Evu, hofmistryni Její Milosti paní hraběnky, roku 1677 je hofmistryní Saloména. Poslední zaznamenanou hofmistryní je roku 1679 Polyxena. Vidíme typický úkaz - u služebnictva je příjímí uváděno jen výjimečně, většinou je nazýváno pouze křestním jménem a povoláním či postavením.

Z dalšího osobního služebnictva jsou matrikou zaznamenáni komorníci, lokajové, komorné, služebníci a služky: roku 1642 panna Saloména Touškovská, „pedisequa“ (tj. služka) hraběnky Vřesovcové, roku 1645 Dorota „komornice a služebnice“, roku 1646 a 1647 Jakub Panoš Touškovský, komorník, roku 1646 se oženil vrchnostenský služebník Jan Hájek Kubín ze vsi Bučí s Barborou, za svědka byl také služebník Maxmilián. Možná je služebnice Marjána z roku 1647 totožná se služebnicí hraběnky pannou Mařenkou, která roku 1649 dokonce zastoupila hraběnku jako kmotra; v tomto případě je panna Mařenka označena jako komorná. Roku 1653 je panna Mařenka uvedena jako "kmotřenice" paní hraběnky, což znamená, že jí byla hraběnka za

kmotru. Roku 1649 se stal otcem Bastl (tj. Šebestián), služebník na zámku Bělé. V roce 1655 je zachycen hraběncin služebník Tobiáš, roku 1656 služebnice Magdaléna a roku 1666 lokaj Jan Drossa.

O malé hraběcí děti se starala chůva; panská chůva Barbora je uváděna v letech 1676 - 1679; je patrně totožná s panskou "pradlí" (tj. pradlenou) Barborou z roku 1679. Starší děti, ovšem o generaci dříve, měl roku 1647 na starosti František, "preceptor zámku Bělé" (tj. vychovatel). O žaludek vrchnosti a celého dvora se starali kuchaři - v letech 1645 a 1646 to byl Jan Kayzler, roku 1649 je kmotrem hraběncin kuchař pan Jiří Jan Hladký a roku 1656 kuchařem bělského zámku Jakub. Vrchnost vozil panský kočí Matěj v letech 1679-1680. O „kulturní vyžití“ vrchnosti se přičiňovali hudebníci - trubači. Roku 1646 je zaznamenán služebník „Honz trubač“; jeho rodinnými příslušníky byly asi Ludmila trubačka a Rejna (tj. Regina) trubačova, kmotrující v letech 1654 a 1657. Zda byl zámeckým hudebníkem též Jan Piskač/piskač, který se v letech 1669 a 1672 stal v Neustadtelu otcem, nevíme.

Zaměstnanci

Zaměstnanci byli v Neustadtelu dvojí - především vrchnostenští, ale i obecní. Obecních bylo pochopitelně méně. Byl to obecní sluha (vykonával všechny práce, které se v obci vyskytly) a měly ho všechny okolní vesnice. Ovšem v Neustadtelu o něm máme jen jedinou zmínku, a to k roku 1647, kdy je zaznamenán Jan, „slouha z Neusstadtu“. Dalším obec-

ním zaměstnancem byl obecní pastýř (mohl pást i vrchnostenský dobytek). Neustadtelským pastýřem byl roku 1649 „Honz“, roku 1673 se v Neustadtelu narodil potomek Pavlu pastýři a Ludmile. Už roku 1675 je připomenuta pastýřka Kateřina z Neustadtelu, zřejmě totožná s Kateřinou, manželkou Jana N. pastýře, jimž se roku 1679 narodil v Neustadtelu potomek (pastýřovo příjmi nebylo autoru matričního zápisu známo).

Snad všechna panství měla panského myslivce či hajného. Na panství Bělá (v bělské matrice) však žádný panský myslivec uveden není. V Neustadtelu sice žije v letech 1646 - 1679 rodina Jagrů (Jägerů, Jakrů/jagrů, jakrů) bez pozemků, jejichž příjmi mohlo být ještě povoláním (německy myslivec = der Jäger), ale je to velmi nejisté. Avšak roku 1671 se Janovi myslivci a jeho manželce Alence narodil v Neustadtelu potomek, Jan myslivec je zachycen roku 1672, roku 1673 Jan Stana myslivec, který má téhož roku s manželkou Alenkou další dítě a který je roku 1679 označen jako obecní myslivec v Neustadtelu. Roku 1680 se stali rodiči Alena a Jan myslivec Cikánek, roku 1682 je kmotrem Jeník myslivec a roku 1683 Jan myslivec. Ve všech případech jde o jednu a tu samou osobu, o myslivce Jana Stanu Cikánka, označeného jednou výslovně za obecního zaměstnance. Patrně tedy střežil obecní lesy a polnosti před pytláky a zloději.

K vrchnostenským zaměstnancům patřili zaměstnanci panského pivovaru, situovaného v Neustadtelu (na

starých vyobrazeních Dolní Bělé to je zřejmě velká budova při cestě k zámku). Byli to sládci a bednáři. Panský sládek Vít/Fajt a jeho rodina jsou připomínáni velmi často a z formulací matričních zápisů je evidentní, že bydlel v Neustadtelu. Ačkoli je ve velké většině nazýván jen sládkem, není to jeho příjímí, ale povolání. Jednou je označen jako Tichý (mohlo by se jednat o omyl, viz bednář), častěji je nazýván Nedopilem (Vít sládek Nedopil), někdy také Veselým (tato označení patrně souvisí s jeho povoláním a alkoholem). S manželkami Alžbětou a Kateřinou měl spoustu potomků (i "společátka", tedy dvojčata), byl oblíbeným kmotrem a je často připomínán v letech 1641–1669. Naposledy je nazýván sládkem Vítem Tábořským. Po něm byl bělským sládkem v Neustadtelu Martin, který je však s manželkou Evou uváděn v matrice už od roku 1667. Snad se u Víta zaučoval. Také je někdy nazýván příjímím Veselý. Jde-li však o vyjádření příbuznosti se sládkem Vítem, nebo o přezdívku vyvolanou jeho prací s alkoholem, neumíme říci. Naposledy je sládek Martin zachycen roku 1683. Co se týče jeho oblíbenosti jako kmotra, byl na tom podobně jako sládek Vít.

Bednářem zde byl od roku 1644 zaznamenaný Jakub (manželka Markéta) s příjímím Tichý. Naposledy je připomenut roku 1649 a pak máme záznamy až od roku 1661 o neustadtelském bednáři Václavovi a jeho manželce Anně; ta je naposledy kmotrou roku 1678. Roku 1679 se v Neustadtelu stali rodiči Benyna (tj. Benigna) a bečvář Jan. Jak uvidíme

dále, sládek i bednář měli svá obydlí při pivovaru.

Hospodářský panský dvůr před zámkem a jeho provoz měl na starosti šafář. Jeho hlavní prací bylo řízení polního hospodářství, zatímco šafárka (která mohla, ale nemusela být jeho manželkou) se starala především o mléko a mléčné produkty. V roce 1645 byl zámeckým šafářem Michal, roku 1646 je zachycena Kristýna, „šafárka zámku Bělé“, často kmotrující až do roku 1649. Potom až roku 1664 je šafárkou zámku Bělé Kateřina, připomínaná do roku 1671. Matrika zná ještě další šafáře a šafárky, u kterých však není uvedeno, ve kterém dvoře bělského panství jsou zaměstnáni. Jediným zaznamenaným z čeledě zdejšího panského dvora je zámecký kravař Mikuláš a jeho manželka Barbora, kteří se stali roku 1657 rodiči.

Zahradníci pečovali o okrasné, kuchyňské a stromové zahrady. Bělský zahradník, ovšem beze jména, je uveden již roku 1624. Roku 1643 se v Neustadtelu narodil potomek hraběcímu zahradníkovi Mikuláši Světelskému a jeho manželce Ludmile. Jeho tovaryš Jan se roku 1646 utopil v rybníku pod zámkem Bělou. Panský zahradník Mikuláš Světelský je naposledy uveden roku 1663, jeho manželka Ludmila roku roku 1665; jejich syn Kryštof je zaznamenan pouze v roce 1664.

V matrice máme jen po jedné zmínce o zámeckém pekaři, kterým byl roku 1656 Kašpar, a o zámeckém kováři Michalovi, jemuž se v roce 1668 narodil syn; matka nebyla v matričním zápisu uvedena (obě

řemesla jsou zastoupena i v Neustadtelu). Zámecká pekárna je známa ze zmínky již v 16. století a zámecká kovárna s kovářem Michalem jsou zmíněny i v odhadu panství z roku 1659. Zajímavou postavou je pan Martin, "malíř zámku Bělé", působící zde v letech 1649 - 1650. Zda portrétoval hraběcí rodinu či prováděl výzdobu zámku, není známo.

Za vrchnostenského zaměstnance (i když byl vlastně nájemcem panského mlýna) můžeme považovat panského mlynáře. V berní rule byl k roku 1655 zaznamenán panský mlýn s jedním kolem a „jeden pustý dokonce“. V odhadu panství z roku 1659 je uveden David Šita, bydlící ve mlýně pod zámkem o jednom kole a jedné stoupě, při němž je pila, potřebující nutně opravu. Patrně byl nájemcem panského mlýna. Matrika takovou osobu nezná. V témže soupisu se v souvislosti se vsí Neustadtlem uvádí ještě „mlýn o jednom kole pustý, druhý dokonce pustý“. Také encyklopedie mlýnů zná v Dolní Bělé tři mlýny - Bílkův mlýn, čp. 22, Žaloudkův (Dolejší) mlýn na dolním konci obce, čp. 46, a Piorecký mlýn u Zámeckého rybníka, čp. 11. Nejmladší (nebo nejpozději obnovený) mlýn je patrně Bílkův, tento a Žaloudkův měli po jednom malém kole, Piorecký mlýn měl kolo a stoupu a mělo jít o zámecký mlýn osazený kdysi Davidem Šitou.

Jen jeden mlýn byl panský, ostatní byly s největší pravděpodobností poddanské a jejich mlynáři by tedy náleželi spíše do další kapitoly. Matriční zápisy však neumožňují říci, na

kterém z uvedených mlýnů ten který mlynář mlel. Proto uvedeme všechny zjištěné mlynáře na tomto místě. Z roku 1645 známe Evu, mlynářku z Neustadtelu, aniž bychom věděli, zda byla manželkou mlynáře Filipa pod zámkem Bélou (jindy Filip mlynář z Neustadtelu), připomínaným v letech 1647–1649. Od roku 1653 je mlynářem pod zámkem Bélou (jindy mlynářem neustadtelským) Matěj Vodrážka (manželka Anna). Naposledy je uveden roku 1664. V letech 1671–1674 je uváděn mlynář Jiřík Berkner(?), jemuž se s manželkou Marií rodí v Neustadtelu děti. Posledním zjištěným neustadtelským mlynářem je Prokop a jeho manželka Magdaléna, mající potomky a kmotrující v letech 1676–1680.

Patrně mezi vrchnostenské zaměstnance náležel také cihlář. Jediná zmínka o (nejmenovaném) bělském cihláři je z roku 1624, v matrice se tento zaměstnanec nevyskytuje. V užitých pramenech zcela chybí jakákoli zmínka o bělském polním mitsru (ovčákovi) nebo jeho pacholcích (hamlknechtech). Tyto osoby jsou připomínány v jiných vesnicích panství, a proto se zdá, že ovčín u Dolní Bělé v poloze Brlín (roku 1659 rybník), k jehož vzniku se historik Kočka blíže nevyjadřuje, ale který je již zachycen mapou z let 1764–1768, vznikl až po sledovaném období.

(pokračování v příštím čísle)

■ Bohumil Vondrášek

Židé do našich zemi přišli pravděpodobně již v 9. a 10. století. Ale již v 11. století se jejich práva původně svobodných etnik začala omezovat a židovská menšina si musela své privilegia draze od českých panovníků vykupovat. Ve městech jim byla vymezena sídliště - ghetta a styk s ostatním obyvatelstvem jim byl omezován.

Živit se mohli v městech pouze obchodem a peněžnictvím. Peněžnictvím proto, že křesťané v té době nesměli půjčovat peníze na úrok. Teprve až v pozdějších dobách mohli křesťané také půjčovat peníze, ale nejvíce na 10%, kdežto Židé mohli půjčovat peníze neomezeně. Z hlediska právního byli Židé v tehdejší době pokládáni za bezprávné služebníky české královské komory. Důsledkem tohoto postavení byli často pronásledováni, a to zvláště v dobách zvýšeného feudálního útisku a sociálních nepokojů, kdy na ně byly vyhlášovány pogromy.

Do konce 15. století žili Židé u nás především v městech, pak probíhá proces, kdy jsou nuceni opouštět velká města a buď emigrovat nebo přesídlit se souhlasem šlechty na venkov. Na vesnicích a v městečkách se usazují v malých koloniích a věnují se hlavně obchodu s kůžemi, perím a drobnými předměty a někteří dokonce provozují i některá řemesla. První Židé se v Kožlanech pravděpodobně usadili v polovině 17. století. Postavili si zde 6 domků. V letech 1680–1710 se již v Kožlanech uvádí

Náboženská obec židovská, kterou tvoří 6 rodin. Jakub Joachim 12 členů rodiny, u něho ještě bydlel učitel Hirschel s otcem 2 osoby, Gerstl Joachim 9 osob, Abraham Hirschel 6 osob, Izák Markus 3 osoby, Salomon Hirsch 7 osob, Israel Mojses 6 osob, celkem 45 duší.

Vydržovali si i vlastního učitele a mimo školy měli i vlastní porážku - kytlov. Zvířata poráželi košerem, podríznutím za živa bez omračování rituálním oboustranným nožem. Židé konzumovali vše jen "čisté", proto i maso muselo být řádně vykřvené, bezkrvé - čisté.

Židovská komunita sídlila pravděpodobně mimo lánovou parcelaci ve středním pruhu městečka, a to hned v sousedství vedle bývalé „Židovny“, která stála v místech za dolejší autobusovou zastávkou u školy. Byla to jednopatrová budova, která stála v úžlabině na úrovni potoka vedle klenutého mostu, který sahal do úrovně prvního patra budovy.

V přízemí Židovny byla na celou šíři domu větší klenutá místnost bez oken, přístupná z průčelí hlavní ulice. Dveře zdobil velký, ručně kovaný zámek. Za touto místností, směrem do potoka byl malý byt, síňka a jedna místnost. V pozdějších dobách tam bydlel většinou kostelník Vopat. V prvním patře byly tři místnosti a předsíň. Je nejvyšší pravděpodobné, že dům zvaný „Židovna“, byla již dříve zmíněná židovská škola i s bytem pro učitele. V přízemí pak židovská modlitebna. Později „Žido-

*Kozłaný židovský hřbitov
v roce 2011.*

vena" přešla do majetku obce a sloužila jako obecní chudobinec. Velká klenutá místnost v přízemí sloužila jako obecní šatlava, do které jsme, k radosti nás dětí, vždy po zabydlení koukaly malou špehýrkou ve dveřích.

Kde měli kožlanští Židé rituální očištnou lázeň (mikve) není známo, snad na potoce pod židovským hřbitovem, kde byl kdysi objeven nějaký základ, část nějaké stavby. Očištná lázeň byla pro Židy velice důležitá, neboť měli na paměti příkázání: „Koupejte se každý den, kdo se mě bude chtít zalíbit, alespoň 1 x týdně, kdo se bude chtít vyhnout strašné prehlivosti mé." Ženy pak 14 dní po objevení květu jejich krve, musely spát zvlášť a nesměly se muže ani dotýkati, ani s nim mluvit, to až po 14 dnech, po očištění v lázni. A proto buď Židům velebena mikve a buď pozdraven jejich šabat. Založení židovského hřbitova na severním svahu Šibeničního vrchu není časově přesně známo. Ale jsou dochovány ještě některé staré náhrobky (maceva)

z roku 1717. Staré náhrobky mají nápisy pouze hebrejské a letopočty o 3 760 let vyšší než náš letopočet křesťansky. Mladší náhrobky z počátku minulého století jsou psány již pouze latinkou.

Hřbitov se za dobu své existence již dvakrát rozšiřoval. Poprvé v roce 1783, podruhé pak v roce 1821, kdy kožlaný měšťan Jakub Škudera svolil k prodeji 436 sáhů (cca 150 m²) pozemku za 31 zlatých Naboženské obci židovské v Kozłanech. Hřbitov sloužil pro obce Zdeslav, Kúzová, Vysoká Libyně, Kozłany, ale i pro Jesenici, Čistou, Kralovice a okolí. Ve východní části rohu hřbitova byl malý domek - márnice. A uprostřed márnice byl velký kamenný obřadní stůl (za 2. světové války sloužila márnice často jako skryš, kam kožlanští občané ukrývali při přísných německých kontrolách a raziích různé potraviny. Také tam někdy visela celá oběť domácí porážky). U vchodu na hřbitov byla velká kamenná nádrž na vodu, kde si po pohřebním obřadu všichni účastníci omývali ruce. Za našeho dětství jsme se stali účastníky ještě několika pohřbů. Nebožtíci byli pohřbíváni v obyčejné truhle. Další židovská komunita, která byla součástí Naboženské obce židovské v Kozłanech sídlila nedaleko poplužního dvora Strachovice. Roku 1719 se zde uvádí 7 židovských chalup, 13 rodin, tj. celkem 50 duší. A toto místo je na starých mapách stále uváděno jako Judenhof nebo Judenhauser (židovský dvůr nebo židovské domky).

Předělem v životě židovského obyvatelstva v Kozłanech se stal pak rok

1715, kdy umírá majitel chříčského a manětínského panství Václav Josef Lažanský. Vdova Marie Gabriela, hraběnka Lažanská, rozená Černínová z Chudenic (1690–1758), přikupuje roku 1726 k chříčskému panství ještě panství šipské se Strachovicemi a všechny Židy vypovídá. Ve své závěti stanovila, že její dědici nesmějí nikdy na svém panství Židy trpěti. Majitel sousedního panství hrabě Štěpán Wallis se tedy ujímá strachovických Židů a usazuje je na svém panství v sousední vsi Kůzová (Wallisgrun) a tam se vyráběla kolomaz (nepostradatelné mazivo k mazání náprav potahových vozů) a prodávali ji po okolí, a to ještě v dobách mého dětství.

Ne vždy a všude byli Židé vítáni. Obchodníci na ně často žalovali, že škodí jejich živností. Kožlanští občané, známí svojí svobodomyšlností a tolerancí ke všem náboženským vyznáním, na to nedbali. Nebylo to také úplně zadarmo, neboť Židé museli za pobyt platit vrchnosti 100 zlatých ročně ochranného, obci pak 50 zlatých.

Kdy a kam odešli kožlanští Židé, nebo jestli vůbec všichni odešli, není známo. Přesto všichni neodešli, neboť roku 1890 se v Kožlanech uvádí ještě 27 židovských obyvatel, ale v roce 1920 již jen 6, v roce 1930 údajně žádní a v roce 1940 opět 6 obyvatel.

Po obsazení Československé republiky fašistickým Německem v roce 1939 a po vyhlášení rasových zákonů, pozbývají Židé svých práv. Následuje konfiskace majetku, zákaz účasti na veřejném a kulturním životě, užívání

veřejné dopravy, návštěva škol, zákaz vykonávání svého povolání a omezení svobodného pobytu. Mimo podstatné snížení potravinových dávek oproti ostatním obyvatelům, museli být Židé povinně označeni žlutou šesticípou Davidovou hvězdou uvnitř s černým nápisem JUDE (Žid). V roce 1942 pak všichni Židé před transportem prodělávají očkování s příkazem přípravy zajištění potravy na 5 dní (obecně se doporučovala příprava lojové zápražky). Se zavazadly osobních věcí do 50 kg na osobu, odjíždí pak na shromaždiště a dále do Terezína.

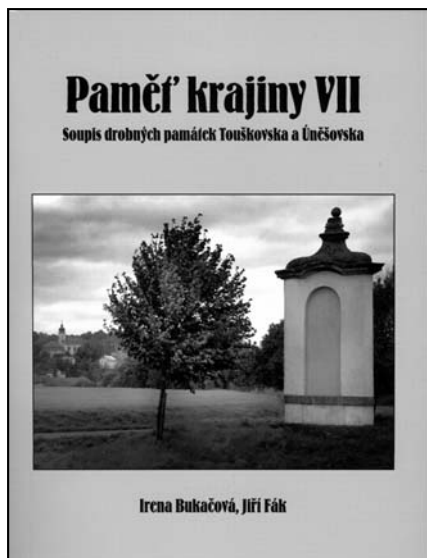
Ze dvou kožlanských židovských rodin se v roce 1945 vrátila pouze jedna - tři lidé. A tak dříve početnou židovskou komunitu v Kožlanech připomínají jen staré, dosud užívané názvy: „Židovna“, v současné době již zbouraná, „Leblovna“ židovský obchod, kam chodili každé ráno ještě naši dědové na čtvrták rezné místo snídaně (dnes obecní dům čp. 4) a potom „židovská pěšina“, přímá, široká lesní pěšina z Kůzové přes les na židovský hřbitov, dodnes zachovaná a také židovský hřbitov. Je jeden z mála hřbitovů, který je přes všechny perzekuce a události druhé světové války, poměrně zachovalý. Zůstává stále významnou památkou. Přestože jde pouze o zbytky hřbitova, je potřeba o ně pečovat, chránit a pochovaným zaručit neporušitelnost jejich spočinutí.

OBSAH

Vážení čtenáři	2
Otevírací hodiny v knihovně	2
Zajímavosti obrazem	3
Nový básnický titul: Modrásek	4
<i>/Radovan Lovčí</i>	
Ikonografie kaple Obětování Páně	5
<i>/Irena Bukačová</i>	
Proč nepatří Chlumská hora Manětínu?	8
<i>/Václav Jirsa</i>	
Obyvatelé zámku Bělá a Neustadtelu českého v 17. století (I. díl)	12
<i>/Petr Rožmberský</i>	
Židovská komunita v Kožlanech	22
<i>/Bohumil Vondrášek</i>	

Ilustrace na obálce: sloup s Pannou Marií a kostelem sv. Jana Křtitele, dominantou městečka Úterý.

Publikace k prodeji

PAMĚŤ KRAJINY I - VII

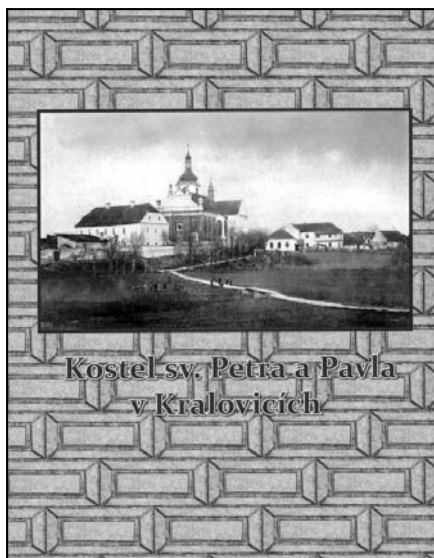
Již sedmisvazkové dílo (nejnověji Touškovsko a Úněšovsko) je věnováno drobným památkám vybraných regionů severního Plzeňska.

Je katalogem památek, které zanechaly generace předků žijící zde po staletí.

Texty Irena Bukačová, Jiří Fák
Fotografie Jiří Fák, Václav Podestát
Cena za každý díl 250 Kč

KOSTEL SV. PETRA A PAVLA V KRALOVICÍCH

Text: Irena Bukačová
Vydalo MaG v Mariánské Týnici a Občanské sdružení Gryspek pro záchranu kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích ve spolupráci s Nadačním fondem Mariánská Týnice v roce 2010. Formát 145x209 mm
ISBN 978-80-87185-11-7
Cena 150 Kč

KAPLE S HVĚZDOU

KAPLE JMÉNA PANNY MARIE V MLADOTICÍCH

Text: Irena Bukačová
Foto: Dagmar Hamsíková,
Jindřich Kovařík, Václav Podestát
V roce 2010 vydal Nadační fond Mariánské Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici a obec Mladotice za podpory Plzeňského kraje ke 300. výročí vysvěcení kaple Jména Panny Marie v Mladoticích.
Formát 145x209 mm
ISBN: 978-80-87185-12-4
Cena 50 Kč

Další nabídka knih na:
www.marinaskatynice.cz

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

- čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska -

*Vydává M&G v Mariánské Týnici. Redaktor Václav Podestát.
Adresa redakce: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici,
331 41 Kralovice, tel.: 373 396 410, e-mail: info@marianskatynice.cz, IČO: 368 563.*

*Registrováno Ministerstvem kultury České republiky MK ČR E 12301.
Cena jednoho výtisku pro předplatitele 10,- Kč, roční předplatné 40,- Kč a poštovné.
Vychází 4x ročně. ISSN 1801-0032.*